
V.

— Hol vagy, Komlóssy fiam, kerestetlek már három napja! És a szokás az, hogy legalább szombatoként itt vacsorázol! Vagy nem tartasz igényt az én keresztyén vendégszeretetemre? Mire tartasz te igényt, Komlóssy?

— Semmire, tiszteletes uram.

— Ilyet nem mondhat egy kántortanító, kiváltképpen nem mondhat ilyet az én otthonomban. Nem mondhat ilyet az, aki három esztendőn át igénybe vette bizalmamat és megbecsülésemet. Vagy talán kegyed is az eltanácsolásom mellett van?

— Az eltanácsolása mellett? Tiszteletes uram, én ezt nem mondtam soha!!!

— Nem MONDTA?

— Nem is gondoltam.

— Itt valami nincs rendben, Komlóssy!

— Valóban nincs rendben, tiszteletes uram!

— Lenne valamivel világosabb?

— Azért jöttem.

— Kiváló! Nos, tessék!!!

— A minap a szokásos időben jöttem... este volt már és...

— Na, miért akadt meg? Miért nem mondja tovább?!!! Bátran!

— Akaratom ellenére olyasmit hallottam az ön szájából személyemre vonatkozólag, hogy...

— Már megint elakadt! Mert rájött, hogy alávalóan viselkedett, amikor hallgatózott.

— Nem az rettent vissza, hisz nem hallgatóztam. Az, hogy Ön engem TÓTOCSKÁNAK nevez és csúfol. Egy szent embernek elsősorban az egyház egysége, híveinek hívsége legyen a gondolatja.

— Köszönöm az oktatást, de, kedves néhai cimborá, Te nemcsak hogy jellemtelen kis szürke emberféreg vagy, de tájékozatlan, bamba

és ügyetlen is. Te nem foglalkozol azokkal a dolgokkal, amelyek országunk legjelentősebb nyereségét jelentik. Az is könnyen meglehet, hogy Bánffy Dezső grófról nem hallottál, azt se tudod akkor, mi a kormányfő leghőbb vágya. Nos hát, akár itt, ebben az ázott kis fészekben a birodalomnak és a Bánffyak iránt táplált rokonszenvem és hazafias tiszteletem arra kényszerít, hogy az imént még erőskezű, *tiszta* magyar hitű, reformált főispán gondolatait szolgáljam.

A pap most elhallgatott, szeretne volna látni a változást azon a csontos, keskeny arcon, azon az örökké higgadt és alázatos, szinte mártíri tekintetű arcon. Mert ezek után nyilván történnie kellett valaminek.

De nem történt semmi. Az az arc ott előtte csak egy árnyalatnyi enyhülést hagyott leolvasni a szigorúságából.

— Megmosolygód önmagadat? Ez még nem elég. Ez nem felel meg annak, amit mondtam.

— Amit mondott? Tiszteletes uram, semmit se mondott. Nekem ez nem elég, ez nekem *semmi*. De ha már valóban a politikum az, ami Önt érdekli, inkább mint az Ó- vagy Újtestamentum...

Kovács tiszteletes meglepetésében hátralepett, és leült az egyik könyvesládára. Néhány másodpercig tartott csupán. Az arca előbb tarjagos, majd borvörös lett. Mint egy huszárcapitány — úgy pattant fel és üvöltött.

— Vége a te kis trágyadombi kaparászásodnak! Te szentségtörő, te felséggyalázó, te... te... szocialista bujtogató, te tót fattyú!!!

Az iménti lágyulás a csontos, szigorú arcon most mosollyá duzzadt.

Akaratlanul is meglátta ezt a lelkész. Akkor ismét hátratántorodott, de nem ült le. Dermedt tekintete szinte odaragadt a csontos archoz.

— Bánffy, a valamikori „félmágnás”; az oláhok, tótok, kárpátaljaiak nagyon megtanulták ezt a nevet. De most nem róla van szó, Tiszteletes uram! Arról, hogy Ön nem tudja, mi történt *itt* 1888-ban. Pedig nem ártana, ha azt nem kerülné megismerni. Igaz, hogy ez egy maroknyi magyar. Csak maroknyi. De itt is lehetnek Szántó Kovácsok. Hódmezővásárhely sincs olyan messze, ezeknek az embereknek meg jócskán volt türelmük. Mert Vésztőről is úgy jöttek el, hogy vállalták a türelmet. Még mennyit!!!

— Kinek a türelméről beszélsz, te tanítókorhely? Kiről beszélsz te egyáltalán itt nékem?!!! NÉKEM!!!

— Azokról, akiket a minap kidobott innen!

— Pizskos, бүdös parasztok. A presbitéria tanácsstermébe se engedhetem be őket, mindjárt nyitogatni kell ajtót-ablakot!

— Ezek bizalommal közeledtek...

— Hogy milyen bizalommal, azt csak én tudom. Íme a bezúzott ablak!

— Másnap volt itt Ambrus... azt...

— Azt is kidobtam, igen! Mindenkit kidobok, aki ide istentelen kérelmekkel lép be hozzám!!!

— Az apja meghalt.

— Nagyon szép...

— A presbiterek mondtak imát, mert...

— Mert én nem voltam hajlandó olyan ember halottas ágyához kimeni, aki halála előtt *gyógni* kívánczolt!

— Csak a segítségét kérni. Nem neki volt rá szüksége... A falu népének lesz rá... dehogyan lesz, mit beszélek!!!

— Hát persze hogy eltaláltam: TE EGY USZÍTÓ BITANG FRÁTER VAGY!!!

— Én nem! Nekem nem kell innen semmi! Júliusban költözök. Egyetlen napot se töltök itt tovább. KENDNEK (itt megállt a lélegzete egy pillanatra: ilyet mondani!!!) meg azt kívánom, ismerje meg az ittbelieket abban a formájukban, ahogyan a járásbírószágon ismerték meg őket 1888-ban. És... hogy engem nem fognak elűzni, azt csak annak köszönhetem, hogy idejében eliszkolhatok. A pártjukon még alaki szempontból se lehetek, de rokonszenvezhetek velük. Még ha minden ablakomat bezúzzák, akkor is, kedves tiszteletes uram.

Kovács tiszteletes sunyin nézett a tanítóra:

— Ezek zendülésre készülnek? Ezek nem ismernek Istent se Urat? Nahát akkor megvárjuk! Vagy megszorítjuk a lépéseiket!

— Csak azt kérdezem még, Kovács tiszteletes úr: látta, tudja-e, milyen borzalmasan szegények ezek az emberek? És egyre szegényebbek! 1500 hold járandóságuk van a Kiss-féle birtokból, és nem kapják. Nem tudják megmondani, senki se érti őket, a türelmük felemésztette már a szavaikat, beszédjüket is. Ha berepül egy tégladarab az ablakon, jegyezze meg: nem ölni akarnak, valamit mondani csupán! Segítsen nekik!!!

Az ajtó most is, hajszálnyira úgy, mint a presbiterek előtt minapeste — feltárult, csak hogy a tanító egy percig se maradt, szinte kitépte a pap kezéből az ajtót, amikor maga után rántotta.

Kovácsot páni félelem fogta el. Sohase gondolta volna, hogy ebben a gigerli tanítóban ennyi magabiztosság lapul. Ő félénknek, alázatosnak ismerte, ez meg most nemcsak hogy biztatja, de meg is fenyegeti.

A tékához ugrott, lázasan keresett, kutatott a régi írások között, az egyházi históriában egy sort se lelt 1888-ról.

Mit tud erről a járásbírószágról?

El kell menni és utánanézni.

Az indulatok egymást gáncsolták benne, ez volt a legborzalmasabb érzés, amit már több ízben észlelt az utóbbi hat-nyolc esztendőben. Egyik pillanatban könnyörületes volt, aztán Isten ostorának érezte magát, majd annyira a dolgok mögé akart furakodni, hogy hasznót lásson belőle, aztán a Tábla bírójaként volt szigorú, de igazságos... se vége, se hossza a lelke háborgatásának, színe változásának.

Mint mindig, most is a korszó nyugtatta meg.

Ebéd után magához kérette Somogyi Imrét, a bírót.

Sohase szerette ezt a szúrós szavú, kesernyés embert. Valahogy akkor kezdett tőle félni, amikor három évvel ezelőtt, közvetlen az érkezése után eltemette a legfiatalabb fiát. Egy évre rá megválasztották bírónak, s azóta, habár szomszédságába került a hivatalával, igyekezett nem beszélni vele.

Idegesen járt-kelt, már meg is bánta, hogy audienciára kérte a bírót. Félt tőle. Attól a rengeteg keserüségtől, bánattól félt, ami ebben az emberben összegyűlt. Ebben volt sztoikusabb, nagyobb, erősebb tőle. Kiabálni se lehet rá. Ó, jó Isten!!!

— Adjon Isten jó napot, Tiszteles Uraméknak.

Az ember levette fővegét még az ajtó előtt. Ez jó jel. Többes számban köszöntötte, ez nem jó jel.

Hellyel kínálta.

— Szeretnék néhány ügyről beszélni veled. Azért hívtalak.

— Nagyon jól tette.

— Igen. Miért tettem jól?

— Mert majd utána nekem is lenne mondani-kérdeznivalóm.

— Szóval készültél hozzám?

— Ilyet én sohase teszek.

— Mit nem teszel?

— Nem készülök. Én teszem, amit tennem kell. Készülődés nélkül.

A lelkész elkomorodott. „Ez nem olyan, mint a hülye Komlóssy, ez kerek, egész gondolatokat gurít elébe.”

— Nos hát akkor: mi volt itt 1888-ban?

— Július 30-án elmentünk Párdányra, és kértük az egész járási tisztviselőség azonnali leváltását. Pimaszul becsaptak bennünket, és ezt a mi szent törvényünk is büntetendőnek véli.

— Csak ez volt?

— Minek kellett volna lennie, Tiszteles Uram?

— Tettelegességre nem került sor?

— Ez akkor volt, amikor a karhatalommal erőszakos módon az utcára kényszerítettek bennünket.

— Hányan voltak?

— Harmincan. Ez egy szabályos küldöttség volt.

— Miféle szabályos küldöttség?

— Csak semmi idegeskedés, Tiszteletes Uram, a szabályos küldöttség nem ütközik törvénybe!!! Az viszont elképzelhetetlen, hogy egy kis járásbíróság elsüllyeszti egy falu népének szabályos kérelmét.

— Szabályos, szabályos... Mi volt... Miféle kérelme lehet az ország és állam hatóságaihoz egy sze... az ittabei református lelkeknek?!!!

— Jenovay Imre bérlő megvásárolta a Jorgovánt. Elölünk

— Jenovay Imre méltóságos úr...

— Jenovay Imre nem méltóságos, hanem csak úr, ha akarom, mondom, ha nem...

— Somogyi Imre! Nem tűrhetem a felsőbb rendek ilyesféle...

— Jenovay Imre nem felsőbb rend! Egyelőre csak elültette az ügyet, nem az ő hibája, hogy olyan földet vett, amelyiknek megvolt az igazi gazdája. Namármost: a falu ma este dönt a Nagykocsmában arról, mitévő legyen. A jegyzőm által megírtam a panaszlevelet Maga ellen, mert megtagadta keresztyén testvérünk elprédikálását és utolsó útjára való elkísérését. A presbiterek neveit viseli a levél, tehát nem közigazgatási, bírói panasz, hanem az egyházközségé. Most pedig, tiszteletes, elmegyek. Ha kifogják Kortési Mihály tetemét, ha kiveti a víz, ne törtenjen meg az, hogy harangszó ne jelezze és Isten igéje a lelkész szájából ne búcsúztassa! Különben én gyűjtöm fel mindenestől ezt a paplakot... A fejükre gyűjtöm, mikor NEM IS SEJTİK!!!

Somogyi Imre csizmáinak kemény, nem siető, de iparkodó koppanásait hallotta a pap.

„Filadelfi Ilona, megöllek, te átkozott néMBER! Miattad van ez a lidérc ebben a szent házban!!! Nincs menekvésed, Filadelfi Ilona!”

Ismét ivott, ivott, százszor tán, hogy lefordult a könyves ládáról, ahol

ilyenkor a legszívesebben meghúzódott. Egyre leveleket fogalmazott hangosan. Még a királynak is fogalmazott egyet. De a legszebbet Bánffy Dezső bárónak fogalmazta. A levegőbe persze. Mindahányat a levegőbe. Bánffy neve édes borzongással töltötte el. Azt már nem tudta, hogy Bánffyt is menesztették Pesten. Ezt másnap újságolta el neki az ismét csak beszemtelenkedő Komlóssy. De most még Bánffy Dezsőre esküdött, és szívesen vezetett volna egy huszárezredet Szerb Ittabére, és kaszabolta volna le őket, mert valahol ilyesmit olvasott, hogy az ország legnagyobb terhe ez a sok ingyenélő. Ezek nem is igazi emberek, elfajzottjai az emberiségnek, és szívják az istentől kedvelt magyarságot. És már megint talpra ugrott, az Ótestamentum akadt keze ügyébe, azzal fenyegette meg a keleti falat. Arra van az „ingyenélők falva”! És akkor fenyegetőzött, lassan oldalra billent, aztán elterült a nagy tölgyfaasztal mellett.

Az Ótestamentum oda hullott arca mellé. És ahogy a gyomor lökései kiszorították a bűdös kását, az ellepte a véletlen nyitott lapot. Már csak ez maradt az olvasható írásból: „8. Kérjed tőlem és odaadom néked a pogányokat örökségül, és birtokodul a föld határait.”

*

Az emberekben ott bugyborékol a méreg, nem lehetett csendre inteni a háborgó természetet. A Nagykozsma már rég kiürült, az emberek aludni, pihenni mentek. A szegénység ezt kéri üzemanyagnak. A nyugodalmas álmot. Ott, ahol lehet. Ahol asszony nem nyí a szülőfájdalomtól, ahol gyerek nem köhög fel hosszan, véresen. Ahol öreg nem nyög tompán befelé.

Április. Borzalmas, hideg, rideg hónap.

Körtési Mihály már nem fázik.

Tari János annál jobban. Borzalmas fájdalom járkal benne, és a pokol tüze meg a dermesztő hideg kerülgeti egymást az egyre zsugorodó testben.

Már szekéren hozták haza a hajóról. Szekérderékban, szalmazsákon. A felesége nem szólt semmit, csak hallgatott, és ment az apósa istálló-jába, felszerszámozta a lovakat, befogott, és kihajtott a Begához. A négy lovát a saraglyához kötötte.

A férjét meg se nézte. Az csak rosszabbá változtatja a dolgokat. Ilyenkor nem lehet nézni és másra gondolni, mint hogy: hiába hiszem a fájaldalmadat, nem érzem.

Akkor inkább nem is nézi.

Azt se kérdezi, mi van.

A víz itt van a falutól mérföldnyire.

Ez van.

És az éjszaka nem nyugodalmas. Az éjszaka!

Somogyi bíró a Nagykozsóban ült. Nem tudott indulni. Képtelen volt egy lépést tenni. Mert ha elindul, ámokfutó lesz. Akkor nincs más, csak csörtetni.

Vári Imre ült vele szemben. Harmincon már túljárt. A tehetősebb gazdák közé tartozott, ami azt jelenti: nyolc lánca földje, három lova, két tehene, fél szőleje és téglaháza volt. Vári csendes beszédű, mosolygós ember volt. Kicsit féloldalról nézi mindig az embert, ezért tűnt úgy, mintha heccre készülne. De nem volt sunyi. Istenfélő se nagyon.

A harmadik az asztaltársaságban meglepően fiatal, szikár, csontos, széles járomcsontú legényember volt. Szőke haja egész rövidre nyírva, bajsza annál bokrosabb. Szeme keskeny, mindig kicsit összecsípvé. Simon Péter azok közé tartozott Ittabén, akikre koruktól eltekintve hallgatni szoktak az idősebbek is.

— Én, Imre bátyám, nem hiszek a perben. Ha nem hiszek Jenovay tisztességében, ez az én dolgom. Jenovay évekig bérelte a Jorgovánt a többi Kiss-földdel együtt. Még bérlő korában figyelmeztették apámék a Jorgován iránti igényünkről. Ahogy szokta, csak elmosolyogta. Most ő is a papírokat kéri majd. Nincs. Ahogy én tudom, nem is volt soha. Földesúr jobbaggyal — zsellérrel sohase kötött semmiféle írásos egyezményt. Eleinkkel se. Ideterelték őket csatázni, nádat irtani, kölest, zabot vetni. Volt egyezés? Volt. Hol a jele neki? Na... Imre bátyám!

— Csak törvényes úton érhetünk el eredményt.

— Azt nagyon szeretném látni!

— Nem hiszel a törvényességben?

— A perben. A mi perünkben nem. Hol a jele a Kiss Izsákkal kötött egyezésnek?

— Az egész falu a jele, fiam! Egy falu!!! Egy falu népe nem hazudik!

— A falu nem hazudik, Imre bátyám. A falu szegény, Imre bátyám. Egyre szegényebb. Akinek lenne, elviszik az adók, akinek nincs, egyre inkább NINCS! De ezt nem szabad mondani, mert csúnya. Ha a szegénységről beszél valaki, a szegényt rázza a száraz fene. Mert csúnya!!! Nem bírja hallgatni. Akkor: megyünk Párdonyra?!!!

— Megyünk. Reggel korán.

— Ahogy nálunk korán a korán.

— Úgy.

— Jó éjt.

— Azt.

Simon nagyon keserű szájjal ment haza. Az egész dolog nem tetszett neki. Sehogy se tetszett. Ennyi pénzt összeszedni...

„Rá lesznek az emberek. Csak állj oda, és mondd meg nekik, hogy a Jorgovánról van szó. Itt mindenki érzékeny. És megvonja magától a falatot, hogy odaadja... Óh, Istenem! Kinek a zsebébe megy? Azt nem kérde. Csak a szemedbe néz, és látja a maga parcelláját a Jorgovánból. Látja már bevetve, látja önmagát, ahogy arat...”

Inkább megérezte, mint látta a sötétben a kutyát. Nesztelenül kocogott mellette. Sötét, terhes éjszaka volt. Reggelre megint esni kezd. Vagy még előbb.

Lehajolt.

— Bodor!

A kutya halkán nyüszített. Megnyalta a kinyújtott kezét.

„Hány éve készülődik ez a falu... és nem megy a dolga. Csak elmosolyogják mindenhol... Nevetik is már. Ezt nem lenne szabad. Engedd, hogy nevéssenek. Pedig nevetni fognak, ha hírül megy a per. És mit mond Somogyi Imre bácsi? Hogy: a falu a jele az egyezésnek. Szép. Ez lehet nyomaték a latban. Ez lehet valami! De nem a perben. És ha most az is hírül megy, hogy a perindításban se vagyunk egyek? Ezt a megboldogultak is szeretnék. Bár nekik nehezebb volt, mégis könnyebb. Beledöglöttek a váltólázba, bele a hínáros vízbe, a lápok befalták őket.

Aki megmaradt, az adta tovább az ásót, lapátot... Amire elkészültek a munkával... A száraz fene üssön belém! Én akarom megfejteni? Nekem reggel napszamba kellene menni, de Párdányra visz az istennyila.”
— Bodor!

A kutya megint nyüszít. Csendesen. Csak, hogy jelt adjon magáról. Most valami távoli hangokra figyelt fel. Az utca tulsó végén, kelet felé lámpák imbolyogtak. Nem is egy.

Simon csak bámulta a mozgó, lengő-lebegő pontocskákat.

„Ha megszólal a harang, akkor tudom, mi van. Akkor itt a víz. Délután már olyan volt a part, mint a lekvár. Ha most megszólal a harang, akkor nincs mit várni. Akkor az isten támadott hátba bennünket. Keletről. Hátba. Ha most megszólal a harang...”

És Bodor nyüszített.

Eljött a kocsmajtóig.

És most nyüszít. Valamit érez, és eljött a kocsmajtóig.

Lehajolt, leguggolt. A kutya szinte könyörögve nyüszített.

— Félünk, Bodor? Félünk bizony. Én térted nem. De te értem nagyon. Pedig én vagyok az eszebb, az erősebb. És miért félsz hát akkor épp TE értem? Te még félig-meddig kölyökkutya vagy, és már látod a veszély nagy szemét. Én is félig-meddig kölyök vagyok, és én LÁTNI AKAROM, amit te akaratod ellenére is látsz. Te kutya.

V.

Vinczehidy az ablakhoz ment. Nem mintha a kinti kép, a külső világ képe valami kiutat adott volna szorongatott helyzetében. Egyszerűen, mert látni akarta: jön-e a hintó, jön-e az átkozott hintó.

Negyvennyolc esztendő volt, rövid körszakállt hordott, homloka különösen az utóbbi négy esztendőben erősen megnövekedett.

„Igen, kérem, a gondok, bajok. Igen, kérem, kopaszodok!”

És ahogy nézte a teret, legnagyobb meglepetésére a feleségét látta komótosan sétálni egy ismeretlen, harminc körüli férfival. A monoklija kis híján leugrott a helyéről, de amikor látta, hogy Karola a megyeház felé fordul, és fölneéz, és... int neki, a férfi is fölneezett, és mélyen meghajolt, igen, erőt vett magán, és elmosolyodott.

A különös pár már a bejáratnál járhatott, amikor az egyik írnok bekopogott.

— Megint az akták?

— Igen, uram.

— Sürgős akták?

— Sürgősnek jelezték.

— Jelezték...

— Parancsára, uram.

— Semmi, csak...

— Az alispán úr kéreti egy szóra!

— Most?

— Egy szóra. Igen, uram.

Az írnok kiment, Vinczehidy nem tudta, mitévő legyen. Karola már igyekszik felfelé a lépcsőházban az idegen látogatóval...

Várt. A kopogásra.

Már meg kellett volna érkeznie... érkezniük. Várt még néhány percig.

Akkor kopogtatás nélkül feltárult az ajtó:

— Üzentem, Vinczehidy!

— Óh... igen... méltóságos uram! Elnézést, én a fe...

— A titulusokkal óvatosabban, de legyen talpon, ha hivatom!

— Megyek, uram! Parancsoljon!

Vinczehidy Ernő felnyögött kínjában. Hogy történhetett meg, hogy már az első hetekben... mielőtt teljes odaadásáról és képességeiről bizonyosságot tehetett volna az új alispán előtt... Ez rosszabb, mint elől-ről kezdeni.

Az alispán hirtelen embernek mutatkozott már érkezése első napjaiban, most ez a szeleburdisága Vinczehidynéhez vágta szinte. Az aszszony megtántorodott, a kísérője karja fogta fel, de kalapja félrecsúszott, és zavarában paprikavörös lett.

Az alispán valamit motyogott, mélyen meghajolt.

Vinczehidy most odaugrott, és gyorsan bemutatta feleségét az alispánnak. A bemutatkozást nem mulasztotta el az idegen sem.

Vinczehidy fél füllel hallotta csak a nevét, és keserű lett a szája íze.

— A látogatás után, kérem, azonnal jelentkezzen nálam!

— Igen, méltóságos uram. Azonnal.

— Mi igazán várhatunk... hisz a szolgálati dolgok előbbre valók...

Vinczehidy nem sokat tétovázott, azonnal az alispán után ment.

Amikor betette maga után az ajtót, valami bocsánatfelét dadogott, de az alispán leintette.

— Baj van!

— Igen, uram.

— Mindig baj van, ahol én megjelenek.

— Előítélet, uram!

— Ez nem az. Fogja azt az írást, olvassa el!

Vinczehidy remegő kézzel vette kézbe a nagypecsétes levelet. Figyelmesen olvasta végig. Hallotta, hogy az alispán le-fel masírozik, de azért a biztonság kedvéért kétszer is elolvasta.

— Nekem elég volt egy pillanat, tudtam, hogy baj van!

— Én, méltó...

— Kérem!!!

— Én, uram, hivatali ember vagyok, kétszer olvastam...

— Ez Pesten a helyzet.

— Kilátásban volt ez már, kérem!

— De Tisza grófnak miért ez a gondja?

— Egy miniszterelnöknek mindenre...

— Ó, atyaúristen! Azért hívtam, hogy nézzen utána ennek a dolognak és... számoljon be!

— Nyilvánosan?

— Nyilvánosan! Nem lehet ezt kalap alatt! Minden megyében baj van, de nálunk!!! Vagy leállítani az útlevel-kiutalást!

— Arra nincs... gondolom, ebben az időben nem is...

— Ne dadogjon, nekem a főispán ökegyelmessége már beverte az orrom! Lehet, hogy kaptam tizenkét szobát, de csak háromban van bútorom! Kérem!!! Én politikával foglalkoztam, nem zsaroltam és raboltam! Három szobára való bútorom van, semmi több! Mehet.

Vinczehidy sarkon fordult, és mosolyogva közelített a nagy, díszes ajtó felé. Akkor utána eredt egy csattanó hang:

— Volt maga katona, főjegyző?!!!

Vinczehidy megmeredt. Egyszerre elöntötte a hideg verejték. Megfordult, és immár monokli nélküli tágra meredt szemmel nézte a pulykavörös alispánt.

— Nem voltam. Nem... olyan család...

— Hát ide figyeljen: én katonacsaládból, tábornoki családból!!!! Ezután nekem ne sompolyogjon, halljam a lépteit, főjegyző!!!

— Méltóságcs...

— Elég! Lépteiket akarok hallani, nem szellemeket suhanni. A Megyeházban!

— Igen, uram.

— Mehet. Fél évet adok a *dolog* kivizsgálására!!!

Vinczehidy nem hitt a füleinek. Valami itt megint elcsúsztatott az eredeti helyéről. Pedig jól hallotta. Akkor erőt vett magán:

— Fél esztendő nem sok idő... de...

— Tíz hónap!!! Addig ott főt se jutnak hozzá. Most mindenki audienciázik!

— Gondolom: a dolog talán mégis sürgősebb!!!

— Ne gondolkozzon, Vinczehidy! Menjen. Várja az a csodaszép felesége!

A főjegyző elpirult, aztán csendben az ajtó felé fordult, de eszébe jutott a fenyegetés, és bár elég ügyetlenül, de dobogva ment ki a cifra teremből. Amikor becsukta maga mögött az ajtót, hallotta, hogy az alispán teljes tudóból fölnevet.

Ő is nevetett; halkán, majdnem bocsánatkérően, cincogásszerűen, de nevetett. És dobogva ment végig a folyosón.

Karczag, a helyettes alaposan elcsodálkozott, amikor a főjegyző be-mosírozott az irodájába. És hogy cincogott.

Karola az ablaknál állt, háttal az ajtónak. Az idegen le-föl sétált a szobában. Amikor kinyílt az ajtó, csak az idegen fordult feléje: egyszerre, hirtelen, kicsit idegesen, de mosoly rejtőzött a bajsza alatt. Karola lassan, méltóságteljesen fordult meg, és ringva közeledett az egyszerre szigorúvá lett férj felé:

— Bárdolatlan! Ha nem élnénk ilyen idöket...

— Jaj! Az istenért! Hívjam ki párbajra?

Az idegen most odalépett, meghajolt.

— Mély tiszteletem, főjegyző úr. Komlóssy Elek.

— Vinczehidy Ernő! — mutatkozott be ridegen a főjegyző. — Tehát: atyafiság?

— A testvérbátyám!

— De hisz... tudtommal...

— Nem él odakint. Itt élt egy piszkos kis faluban évekig. Kántortanító volt.

— Itt élt évekig?

Vinczehidy helytel kínálta vendégeit, de inkább azért, hogy maga is leülhessen. Nem ez a vendég rendítette meg piszkafa-alapjait, dehogyan is! Az alispán. Az a paprikavörös ember. Vinczehidy nem vette észre, hogy várakozóan néznek felé, mosolyt nyelt le egymás után néhányat is. Akkor azt mondta:

— Karola, apád ládáit!!!

Az asszony összevont szemöldökkel nézett a férjére, nem értette, mit mondott. Hogyan is értette volna meg, amikor az az ember szinte bőfögte magából azt a néhány szót.

Vinczehidy most észbekapott, előbb feleségére, majd a jövevényre mosolygott.

— És, most... mihez kezdünk?

— Nekem iskolám van Ittabén.

— Óh... tehát: ott marad?

— Megyek. Menni szeretnék onnan.

— Ilyet nem tesz egy... Komlóssy! Nem szökik!

— Én szököm! A lehető leggyorsabban! Azonnal, ha lehet...

— Nem lehet! — kiáltott fel az asszony.

— Nem? — nyúlt meg az arca Vinczehidynak. — Miért, kedvesem?

— Nem hagyhatom! Amerikába szándékozik! Tudod te, mit jelent ez?

— Nem egészen értelek, Karola.

— Megy a vadak közé!

— Óh... megy oda... és azok már nem vadak.

— Nem mehet!

— Tehát a testvéri ámen elmarad — sóhajtott Komlóssy.

— Útlevel kellene... értem...

Komlóssyba belenyilallt: az imént kapta a parancsot a kivándorlással kapcsolatban. Megint felcsillantak magas homlokán a verejtékcseppek. „Ez lenne a lehető legjobb megoldás!! Azonnal intézkedni az útlevele körül: nincs többé rokonság, nincs többé semmi veszély, nincs zaklatás. És ha egyedül leszek.”

Most ismét eszébe jutott az alispán. Nyilván van bizalma benne. És milyen jóindulatúan nevetett. „Tehát nem lehet.”

— Nézze, kérem, kedves sógorkám, én azt ajánlom, várja ki a tanév végét... akkor... És miért nem marad abban a szennyes kis faluban?

— Hogy szennyes, azt Karola mondta...

— De hisz minden falu szennyes és kicsi...

— Ittabé bajban van, tőlem várnak segítséget. Nem tudok hazudni, segíteni nem merek. Holnap szocialistának kiáltanak ki, és mehetek a fészkes fenébe. Elnézést a meghittségért.

— Mit mond? Mit mond ez? — fordult Karolához Vinczehidy, mintha tolmáctól kérdezné.

— Azt, hogy nem ért a bőlényvadászathoz, megértem. Hogy nem érti a legközelebbi és egyetlen vérbeli rokonomat... azt nem értem!

Vinczehidy: Remélem, nálunk száll meg.

Karola: Nem szállt meg, benézett. Jelentkezett.

Vinczehidy: Egy rokon, vérbeli, nem szállhat meg máshol Becskereken.

Karola: Ne szólj bele, Ede, nem a te dolgod... Maga, Ernő, igazán kegyes.

Vinczehidy: Akkor talán... otthon... nekem még bőven van tenni-valóm. És az... a sógor ügyében is. Kérlek, Karola, nézz utána az ebédnek. **VENDÉGÜNK VAN...** Én úgy tudom... a bátyád *Elek*. Így mutatkozott be...

Komlóssy: Elek a nevem, de a húgom Edének nevez, amióta beszélni megtanult.

Vinczehidy: Én Komlóssynak nevezem és... nincs harag.

Karola: Az ebéd!!!

A vendégek elmentek, a főjegyző körül forgott a világ. Mi dolga neki a megye, Torontál megye vidéki tanítóival?!

Leroskadtt székébe... „Végre a nyugalmam is megvan!”

Semmi kedve nem volt az iratok közt motoszkálni, így hát egy idő múlva megint csak az ablakhoz ment. Homlokára csapott:

— Te jó ég! A hintó. Hol az az átkozott hintó. Reggel óta kell figyelmem, és nincs. ÉS NINCS! Pedig Csekonits gróf jószágigazatója nem szokott késni, ha késik: jelenti egy lovashírnökkel.

— Karczag!

— Igen, uram!

— Babics József úr...

— Nem...

— Pedig bejelentette jövetelét.

— Igen... ellenben Kevi doktor szeretne Önnel szót váltani.

— Már megint a törvényszék! Jöjjön!

Pár másodperc múlva megjelent Dr. Kevi Pál, Torontál megye egyik legszigorúbb és leginkább emlegetett bírása. Vinczehidy előbbi keserősége nem volt hiábavaló. A vendég elé futott, és mély hajbókolással köszöntötte. Kevi hidegen nézett körül, aztán kinyújtotta jobb kezét. Hüvelyk- és mutatóujja között ott volt botjának a gombja. Kis mosolygós angyalfej elefántcsontból faragva.

— Parancsoljon, nagyságos uram!

— Azokat az iratokat!

Vinczehidy most megint kényelmetlen helyzetben volt, azért megkísérelte helytel kínálni és rávezetni a látogatót a tárgyra. Kevi azonban félbeszakította, és kinyújtott kezét idegesen rázta:

— Az iratokat!

— Igenis, nagyságos uram, de én az imént érkeztem egy...

— Azokat az iratokat kérem, amelyekben az ittabéiek kérelme van. Ez különös nagy figyelmet érdemel, és nem maradhat olyan asztalon, ahol beporosodik. Semmi politikai nyomás, uram! Ezt én fogom végigvinni.

Vinczehidy gépiesen emelte fel asztalán az első aktacsomót. Szerencséje volt: az ittabéiek első, meg a többi kérelme, folyamodványa. A dátum szerint előző nap hozták fel Párdányról a járásból.

— Ezek is... szocialisták?

Kevi rávillant, de nem válaszolt. Hóna alá kapta az aktacsomagot, és elment. Szinte elviharzott.

Vinczehidy még maga előtt látta a deresbe szökő oroszlánsörényt és a szájnylás körül teljesen megsárgult ideges bajszot.

Akkor egyszerre nyitott be az ember, akit kora reggel óta várva vár. Babics József. Összelelkeztek, megveregették egymás vállát, aztán helyet foglaltak.

— Történt valami?

— Elképzelhető, hogy különben kések?

— Veszélyes?

— Meglehetősen. Vörösnél. Gyorsan kell intézkednem. Éjjel-nappal ölik a jószágot.

— Baj lesz belőle... Ne tegyél ilyet!

— Most már bélben van a kolbász! Tele salétrommal...

— Az emberek?

— Az emberek! Föbelövetés, ha megszólalnak. Éjjel-nappal füstölik a portékát. A grófom nem tud róla semmit. Csak a vészről értesitem, ha kiment az áru. Lehet aztán vesztegár... nemdebár?

VI.

Hertelendi kétszer is végighallgatta az embert. Először csak úgy szokásból. Aztán mert egyre kevésbé értette, amit mondott. A koponyájában állandóan az árvíz mocskos vize kavargott, meg, hogy az ittabéi tanító elment. Azt az embert figyelmen kívül hagyta. Pedig nem lett volna szabad. Itt az ilyen kis mulasztásnak hatalmas ára lehet. És ő, Hertelendi nem biztos benne, hogy még sokáig „fizetőképes” lesz. Ebben nem is hitt. Azok közé a megkeseredett emberek közé tartozott, akik alapján véve senkinek se adnak igazat, senkinek se hisznek, de munkájukat beteges pontossággal végzik.

— Hát, ide figyelj, Moldován! Ide figyelj! Te nekem meghoztad a hírt, de az egész fenét se ér. Egy fabatkát se ér! Hogy jönnek? Jöttek már sokszor, amióta itt vagyok. És kisebb-nagyobb csetepaté után el is mentek. Ebből soha semmi baj nem lett. Csinálták a dolgukat tovább, én nem adtam róla jelentést senkinek. Ez a dolog rendje, sora. Hogy te miként érkezél a tudtuk nélkül, nem érdekel. Hogy ők miként érkeznek... ez már sokkal jobban érdekel! Ha megjönnek, a víz még nem nyelte el a világot, egy-két nap is elég lenne, hogy visszahúzódjon. Ha nem jönnek? Na, mi van akkor?

— Nem értem, jegyző úr. Nem tudom követni a gondolatait. Én arról hoztam hírt, amiről minden ember a maga helyén...

— Az én helyemen ÉN vagyok! Ezt jegyezd meg! Itt én parancsolok, és én határozom meg, mi az, ami fontos és mi az, ami hanyagolható. Lóháton jöttél, ugye?

— Lóháton.

— Az országúton van-e víz?

— Sár van. Esőzött az egész múlt héten!

— Oh, szerelmetes jó Atyám! — Hertelendi az ég felé fordította búzakék szemét, és nagyot fújt. — Mondjad, Moldován, kenyeret eszel te, vagy égi manján élész?

— Már megbocsássa...

— Én mindent megbocsátok! De azt nem, hogy a járásban mindig éhezzenek... mert ezután már csak takarmánynak terem, ha terem valami... És akkor mi következik? Na! Mi következik?

— Azt én nem tudnám megmondani, jegyző úr!...

— Menjen a kocsmába, egyen valamit, igyon rá bőven. Ne legyen semmire se gondja a magyarnak! Ezt mondanád te! Így gondolja az egész magyar hivatalnok népség... Vagy majdnem az egész. Mert mi, mi nem megyünk tönkre! Minket nem olyan fából faragtak. Minél nagyobb, szörnyűbb a nép helyzete, nekünk annál több besúgó munka akad. Szükségem van rád, te ronda féreg! Tudnom kell mindenről, mert ez a dolgom! De gyűlöllek, ha megjelensz az ajtómban — felfordul a gyomrom. És te nagyra viszed. Te az én helyemben az ittabéiek ügyét rég intézted volna. És nem tudom. Most egy hete, hogy átküldtem Becs-

kerekre az egész paksamátét: rágódjanak rajta ők. Csendben, simán elküldtem. Nem kiáltottam nagyot. Az mindig rossz. Mert visszhangzik ez a világ, Moldován! Tudod, hallgatom azt a Jenovayt. Felkapaszzkodott. Megtollasodott. Ez már olyan gyökeres göggel nézi a világot, és olyan kékvérű göggel gyűlöli a szegénységet, hogy az ember megijed. Én itt vagyok, ahol a kettő találkozik. A két gyűlölet. És mit csinálók? Semmit. Nem teszek az égvilágon semmit, a dolgok rendje különben is nyilvánvaló. Azazhogy: mert a két egymásra arányuló gyűlölet közé szorultam, nem tehetek mást, mint hogy *mind a kettőt gyűlölöm!* Ezt te, persze, nem tudod hova vinni! Vagy talán tévedek? Ám legyen. Most én mondom neked: menj a szomszédos kocsmába és egyél bőven, igyál rá nagyot... megérdemelted. Neked mindenesetre sokkal nehezebb előretörnöd, mint nekem. A fejed állandóan zsákban van!

Moldován szélesen mosolygott. Csak ez a mosoly maradt az egész emberből, amikor köszönés nélkül elment.

Hertelendi rettentő dühös lett, a legszívesebben utána ment volna és belevágta volna kését. Meg is tapogatta a szarvasagancs nyelvű kést a jobb csípőjén. Aztán az jutott eszébe, legjobb lenne kiszolgáltatni a falujának, most, hogy jön a küldöttségük.

Nem, persze, hogy nem lehet ilyet tenni. Akkor valahol a dolgok legelőjén önmagát kellett volna kiszolgáltatnia. Nem is egyszer!

Csak most érezte, most világlott föl benne, miért olyan ideges: a feje nehéz volt az előző esti bortól, ez a bolond meg kora hajnalban talpra kényszerítette.

Egy villanásnyira felvetődött benne, hogy lefekszik, de csak erőt vett magán.

Kinyitotta az ablakot, aztán az egyik könyvszekrényhez ment, előhúzott egy tenyérnyi sötét falú flaskót, méregette szemmel és súlyát keze mérlegén, akkor belekóstolt a méregerős nedűbe. Fintorgott, a gyomra mintha az agyába indult volna...

Akkor a sötét, lucskos utcán megpillantotta a közelgő csoportot. Szíve hevesen vert, mintha régi ismerősöket pillantott volna meg, olyanokat, akiket már nagyon várt.

Gyorsan kortyintott ismét az italból, aztán visszatette a rekeszbe, bajszát, haját, öltözékét rendbe tette.

Mosolygott!

Azon, hogy most mekkora meglepetésben részesíti a jövevényeket.

Azzal, hogy beöltözve várja őket!

A szolga kopogott.

Kialvatlan, dagadt arcú öreg volt.

— Ittabéi... valami küldöttség...

— Be a bíróval!

A szolga kiment.

Hertelendi komolyra szerkesztette az arcát. Megpróbált méltóságteljesen megülni a székében.

Nyílt az ajtó, ismét a szolga:

— A bíró nem akar egyedül bejönni.

— Hányan vannak?

— Most kilencen.

— Hogyhogy MOST?

— Tizen évvel ezelőtt harmincan jöttek.

— Akkor jöjjön be a bíróval négy ember.

A szolga épp ki akart lépni, amikor feltárult az ajtó, és sötéten, haragosan, alaposan sárosan, bevonult a kilenc ember.

— Jó reggelt, jegyző úr!

Somogyi Imre intett az embereknek, közelebb léptek a jegyző asztalához.

— Korán kelő ember kend! Korán jön a hírünk, Lovának nyoma azért megmaradt... Nohát akkor: tudja mi a bajunk.

— Foglaljatok helyet. Talán csak nem siettek.

— Nem olyan hely ez, ahol üldögelni szokás. A pert megkezdjük!

Hertelendi arca elsötétült.

— Kilencen ebben a sárban átjöttök, hogy bejelentsétek NEKEM: a pert megkezdjük? Komlóssy adta az ötletet, ő intézi majd a közvetítő munkát, ő talál fiskálist... Eddig tinók voltatok, de most ökrök vagytok. Kifelé innét!

— Komlóssy elment. A mi dolgunk, hogyan fogjuk a pert nyélbeütni. A papirosok kellene, azért jöttünk!

— Most nagyon nyisd ki a füledet, Somogyi Imre! Amit mondok, első sorban NEKED mondom: hamar vége lesz a te bírószkodásodnak! De nem azért, mert én úgy akarom. Mert a falud, a községed taszít le! Ebből a perből semmi sincs, ezt TE előre tudod. Rámegy az utolsó garasotok, de a Jorgovánt senki isten fia ki nem csupálja a jelenlegi gazdája kezéből. Már csak azért se, mert neki VAN róla adásvételi szerződése. Nektek a rögeszméteken kívül semmitek. És ezt te tudod. Jenovaynak nem én szavaztam meg az igazát. Itt mindenki igazát a vagyona szavazza meg. Jenovayt megsüvegelik az emberek, téged megvetnek! Ez lesz tovább is a dolgok rendje, Somogyi Imre!

Az átázott gúnya bűze bejárta az egész termet.

Az emberek hallgattak. Túl személyes vonatkozású szavak voltak ezek. Érintették a falut, de nem úgy, hogy most a járási főjegyző torkának ugrottak volna.

Ez valami más volt.

Kegyetlen leleplezés valamilyen igazságnak, vagy hazugságnak...

Az emberek óvatosan hátraléptek.

Akkor megszólalt Simon Péter:

— Ez nem Somogyi Imre ügye. Nem őt kell fenyegetni. Amikorra lesz vagy nem lesz a dologból valami, akkorra jöllehet a hatodik bíróválasztás is lezajlik nálunk. Ez se a Somogyi gondolata és kívánsága szerint megy. Ha a falu ebben a sárfészekben fel tudta építeni azt a hétszer szép templomot, az a falu fel tudja építeni majd sorsát is, bármi légyen vele. Mi azokért az okmányokért jöttünk, amelyek itt fekszenek tétlen-tehetetlen a járás asztalfiáiban. Kilencen jöttünk, mert ennyi elég, nem sok, nem kevés. Elég.

A jegyző megnézte magának a fiatalembert, aztán bólintott. Valóban nem tévedett:

— Te már jártál itt egy alkalommal, ha jól emlékszem!

— Jól emlékszik, főjegyző úr. Mielőtt elmentem volna katonának, szintén ebben az ügyben voltam már itt.

— Tehát: katona is voltál. Huszár, remélem.

— Hogy mi voltam, nem fontos. Becsülettel eleget tettem a hívásnak. Most azt kérdem: adja-e a papirosokat, vagy nem!!!

Simon rágóizmai keményen összerázták az állkapcsát, a fogakat. Kemény volt a szava, akár az összezárt száj most.

A főjegyző köhécselt, sétált egyet az asztal körül, aztán odaállt a fiatalember elé:

— Ennek áristom lesz a vége, jegyezd meg, fiam.

Bólintott, aztán visszament az asztalához, néhány papírlapot vett elő, nézegette őket, az egyiket meglobogtatta, mondani akart valamit, teleszívta tüdejét levegővel, de meggondolta magát.

Odaintette Simon Pétert.

— Nézd csak jól meg ezt a papirost, fiam.

Simon figyelmesen elolvasta, bólintott, aztán visszaadta a papírlapot.

— Finom szerkezmény a távirat... Hát, emberek — fordult a falubeliekhez —, mehetünk haza.

Az emberek arcán a megütközés árnyéka lebegett.

— Igaz, hogy évekig feküdt el az ügy a járásbíróaság asztalán. Évekig semmi nyoma nem volt. SEMMILYEN NYOMA! Így van, Somogyi Imre?

— Hogy nem vontak felelő...

— Csend! Persze, hogy nem vontak felelősségre. Miért nem? Mert a nyilalló oldalbordáimról, a szétzúzott bútorzatról, a rendbontásról soha sehova nem ment jelentés! Valamivel több tisztelettel tartozok annak az embernek, akit nemegyszer lapítottatok a falhoz. Engem a Birodalom ilyen szar helyre tett, ahol felfogom az íranta felgyülemlt... de hát, ez az, amit nem akarok elmondani. Ezért kapom a fizetést. Egyre több verés is jár hozzá, és én egyre öregszem. Most még ez a másik örület is hozzájön, a selyemhernyókkal, rendben...

A jegyző, nem törődve a jelenlévőkkel, kinyitotta a reteszt a könyvesszekrényen, kivette a sötét flaskót, és fölhajtotta tartalmát az utolsó kortyig.

Az ittabéiek mosolyogtak. Valóban nemegyszer volt már kutyaszorítóban ez az ember. És... igen: más már százszor intézkedett volna, vagy menekült volna, de Hertelendi abban volt nagy, hogy semmit se csinált. Soha az égvilágon semmilyen ügyben nem intézkedett.

Verést csak az ittabéiektől kapott, az uradalmi szolgák másokat nyomorgattak meg csillagtalán éjszakákon.

— Szóval: a tárgy Becskerekre ment. Most, remélem, nem lesz pofozkodás. Sürgőnyt kaptam, hogy ma Kevi doktor beszélt róla a törvényszéken. Ez az első... hogy is mondjam... első eset, hogy meguntam a járásbíró meddőségét... Ha vele akartok beszélni, legalább délig kell várnotok. Akkorra magához tér. De nem biztos.

Az emberek egyik lábukról a másikra billegtek, csizmájuk még csak véletlenül se nyikkant meg: ázott volt a bőr, meg a kapca is alatta.

Simon Péter megint odalépett a jegyzőhöz:

— Akkor: értesítenek a dolog kimeneteléről?

Hertelendi egyszerre jókedvű lett:

— Akármit jelentenek, bármit írnak ide, vagy tünektek, az csak formális okirat lehet. Azt ti soha... nem ti, dédunokáitok se érik meg, hogy a Jorgovánt nektek, a falunak ítélik!!! Egyelőre a törvényszéken nem ESET, nem TÁRGY ez a dolog. Doktor Kevi különé, és most is egy inyenc falatot lelt a maga szélsőséges gondolatainak igazolására. Ezt ti nem tudjátok. De az ott fent nem több egy jó kártyapartinál. Veszteni is nagy dolog! Azt is különösen kell csinálni! A megyei tanács elé

évekig nem kerül. Ez pedig mit jelent? Simon... ugye, Simon a neved? Na, mit jelent?

— Megyünk a Parlamentig! Pestre, ha kell!

Hertelendi egy pillanatra mintha nevetni szándékozott volna ezen, de gyorsan elborult az arca:

— Hát... amilyen anya szült benneteket, azon se csodálkoznék!

Most megint Somogyi szólalt meg:

— És kihez forduljunk mi akkor ott Becskereken?

— Hát nincs ügyvédek? Anélkül nem megy. Komlóssy nem ajánlt senkit?

— Ajánlt, el is vitte neki az első száz koronát — mondta Kolozsvári Imre teljes letargiával. Érezte, tudta már, hogy nem kellett volna mondanani, de kijött belőle.

„Lám, igazam volt. Ezt a Komlóssyt szemmel kellett volna tartani. Ez az a hiba, amit megint fizetni kell!”

A jegyző bólintott, odament Somogyihoz, kezét fogott vele, és a hátsó ajtón visszavonult a lakásába.

— Hát akkor: nincs mit ácsorogni, menjünk.

És indultak vissza. Haza. A hírrel, ami nem volt az. Nem volt hír.

Ismét a sár, a csillogó hátú szántások. Búzaföldek. Árpaföldek. Az első keresztútnál a hangtalan, néma csoport megtorpant. Egy tízéves gyerek ült a sárban. Megpróbált felállni, nem sikerült. Sírni se bírt már, hangja nem volt.

Simon Péter emelte fel a gyereket; mocskos, sáros arcát maga felé fordította.

A gyerek lehunyta szemét, és megint összecsuklott. Csont és bőr.

Simon a karjába vette.

— Nézzék meg, Imre bátyám, nekem ismerős.

Valaki zsebkendővel törölgette meg a gyerek arcát.

Somogyi félrevonta Kolozsvárit:

— Ez a Sike-gyerek.

— Sike Sándoré?

— Sike Sándoré.

Somogyi odalépett Simonhoz:

— Péter, siessünk vele. Add rá az én kabátom. Összefagyott. Csupa sár. Ki tudja, mióta rója az utat.

A gyereket bebugyolálták, és felváltva vitték hazafelé.

— Sándorral beszélni kell! — mondta Vári Imre. — Akarod, hogy én menjek el hozzá?!!!

— Ez azért mégis az én dolgom.

Ezzel le is zárult a beszélgetés. Némán vitték a gyereket.

A kicsi néha felérezett, nyöszörgött, sírt is, amíg megint csak el nem vesztette az eszméletét.

Amikor átmentek a hídon, a Bega hídján, megeredt az eső.

— Ez nekem nem hagy nyugtot. Hetek óta esik. Itt nyakig ér a sár, a víz csak jön égből, földből... Amikor az ökrökkel jöttem Torákról tegnapelőtt, látom: a Jorgován hízik, zöldell a vetés, látni, hogy nő... Ha holnap kisüt a nap, visszamegy a víz, a mi vetésünkéből pálott szálak maradnak... Isten velünk! Csak ezt mondhatja az ember.

Rácz Pali is búcsúzott: a Bega utcán lakott, Vári a Nagyutcán... A többiek szanaszét.

— A gyermeket én viszem haza! — mondta Somogyi, a bíró, és a Zsebengő utca sarkánál a vállára vette az alélt testet.

Egyre könnyedebben vitte a terhet, már szinte repült vele a háza felé. Egyetlen mozdulattal lökte be a kaput, aztán a felesége mellett elsietve benyitott a konyhából a kishálóba.

Óvatosan fektette le a gyermeket, leoldotta sáros, dermedt lábáról a lucskos bocskort, aztán gondosan betakarta.

— Főzz levest. A ludat vágd le!

Az asszony, mintha csak önmaga árnyéka lenne, hangtalanul suhant ki az udvarra, elvágta a lúd nyakát, vérét egy cserépedénybe engedte, aztán a szabad tűzhelyről leemelte a forró vizet.

Mindezt egy kiszáradt, sötét, befelé néző, önmagát emésztő, elfogyott asszony tette. Mindezt gyorsan és nesztelenül. Még a lúd szárnyának csapkodása is az ölébe rejtve maradt. Abból az ölből semmi se visszhangzott, semmi se szívárgott ki. Ott sötét, mély csend uralkodott.

A fakó kötény, a csonttá aszott asszonyember...

A bíró törkölyt dörzsölte a gyerek homlokára, mellére, nyakára. „Milyen nyakacska... semmi élet...”

Az asszony behozta a levest, a szederjes ajkak möhön nyíltak ki.

VII.

Radnai megpróbált nem figyelni a falura. Vagy legalább azokra, akiknek szemet szúrt a hazaköltözése. A nagykaszálo-beli föld ügye is elsimult: Vári Imre használta, fizette utána az adót, a maradékot már ő vállalta magára. A lányok nehezen lettek magukra: szégyenlősködtek, az utcán, aradi szokás szerint, nem köszöntek; persze ez se maradt szó nélkül.

A maradék pénz bizony kevés volt, de kivéve a legkisebb gyermeket: mindnyájan napszámba mentek. Így se jött össze sok... Inkább valami elemőzsia, mint pénz. Mert a gazdáknak sincs pénze.

— Mi lesz velünk, Istvánom?

Radnai nem tudott válaszolni. Aradon se tudott soha. Igazi választ sohase tudott adni. Egyszerűen megfeszítve érezte magát. Mert, ha szól, kenyér se lesz az asztalon, ha hallgat, telik az idő, s ez a borzasztó, hogy semmi kilátást nem lát az ember.

Május elseje közeledett. Összeszorult a szíve. Aradra gondolt. Azokra az emberekre, arra a világra... önmagára. Itt észre se veszi senki az ünnepeket. A keresztelők sűrűn halotti torrá válnak. A gyerekek halnak, mint ősszel a legyek. Hullanak. Ez az! Ettől szorul össze a torka, és nem mer a gyerekeire nézni.

— El kell mennünk innen. Nagyon messze kell mennünk. Nem tudom hova, meddig. Ha megérkeztünk, tudni fogom. Hidd el: tudni fogom.

Az asszony csak sóhajtott, és a fal felé fordult az ágyban.

„Ez az asszony nem hisz nekem, de a világ végére is elkísérne. Hurcolja a lánykákat, a kopott kis holmijukat...”

Vasárnap reggel templomba mentek. Istentisztelet után az asszony a gyerekekkel, ahogy az itt szokás — hazament, az emberek sötét csoportokba verődtek a templom előtt: diskuráltak mindenről.

Radnai kétközben volt: odamenjen-e ő is valamelyik csoporthoz, vagy térjen el a szokástól, menjen haza — ne hívja ki az embereket maga ellen. Akkor a bíró szólította oda magához:

— Radnai! Gyere, te ehhez biztos jobban értesz, mint mi.

A csoport tíz-tizenöt emberből állt. Javarászt azokból, akik Párdányon együtt voltak.

Amikor megpillantotta Kolozsvárit, egyszerre megkeseredett a mosoly az arcán.

„Csak tudnám, mi fűti ezt az embert ellenem. Csak tudnám, miért gyűlöl engem.”

Kolozsvári végigsimította bajszát, huncut mosoly futott át az arcán. Ahogy Radnai odalépett, köszönt, már sercent is a kérdés feléje:

— Ott Aradon mindenfelét tanítanak az iskolákban, meg a csendőrségen! Ugye, Radnai?

— A szegény munkásnak nagyobb a betű, mint a buta gazembereknek. Még ha sújtja is! Akkor is nagyobb.

Már arra gondolt, hogy legjobb lenne azonnal kereket oldani, semmi kedve nem volt Isten háza előtt civakodni. Aztán meg mégis úgy döntött, hogy — ha már maguk közé hívták — kihasználja az alkalmat, és ő is kérdez egyről-másról.

— Így van ez, Radnai István. Az ő legidősebb fia is elment, aztán amikor vissza akart jönni, ajtót mutatott neki. A saját fiának. Ez itt a szokás! Ilyenek voltak őseink is.

Kolozsvári, most, hogy a saját esetét hallotta, egyszerre felfortyant:

— Hallod-e te, Imre, ne babusgasd ezt a farizeust. Mire való az ilyen beszéd egy falu-választotta bírótól?

Most Simon Péter húzódott közelebb Kolozsvárihoz. Szúrós szeme, fiatalon is komoly arca egész közel hajolt a méltatlankodóhoz. Az ittabéiek híresek voltak messze környéken a virtusukról. Kirakó- meg más vásárok nem múltak el, hogy ezek bajt ne okoztak volna. Az igazság azonban az volt, hogy a bajt nem ők okozták, csupán sohase hátráltak meg, és nem hagyták fülük mellett elröppenni a sértéseket. Simon Péter most ilyen tekintettel hajolt Kolozsvári arcába. Ilyen virtussal, de a nyugodtsága szinte megfagyasztotta a vért a méltatlankodóban.

— Hogy ki a farizeus, azt bízzuk a jó istenre. Ezt ajánlom. Ilyen kocsmai beszéd itt nagy szégyen, Imre gazda! És mondja meg neki, ennek a jövevénynek, azt is, mi baja van vele! Mert az a baja vele, hogy az apjával volt haragban, nagy haragban, amikor kend volt a bíró!

— Haragban voltam sok emberrel akkor!

— Akkor!

— Azóta megváltoztak, semmi baj!

— Kend meg nem változott!

— Én azt nézem: ki milyen hozzám!

— És az Úristen milyen kendhez?!

Egy alacsony, ferde vállú, nagy tenyerű, egész sötét bőrű ember állt közvetlen Kolozsvári háta megett. Egészen szegényes öltözékű, fenyegető, goromba hangú ember volt. Az, aki Filadelfi Ilonát estében elkapta a pap ütése után. A falu egyik legszegényebb, legszerencsétlenebb embere volt ez. Gyülvész József. Apja még igen tehetős kigazda, ha-

láláig tartotta kezében a kis gazdaság vezetését, de egyre adósodott, hogy végül kihúzzák a földet a talpa alól. Akkor meg is halt. A két lánya szolgáló lett, egyik fia uradalmi szolgáló, a másik itt tengődött a faluban. Ez a Gyülvész állandóan szimatolt, hallgatózott, fenyegetőzött. Se barátja, se társa. Nősülni se nősült. Pogány természete miatt azt rebesgették róla, a nevéről ítélve, hogy török származású. Templomba rendszeresen eljárt, a szóbeszéd szerint ezt is csak azért tette, hogy hallgatózzék, leleskedjen. Gyülvész meg volt győződve, hogy apja bukása, a család vesztének igazi okozója a faluban van. Húsz évvel ezelőtt még nem, de most már akadt néhány olyan gazda, aki belátható időn belül igen jelentős vagyont mondhat magáénak. Az uzsorások már működtek nagy titokban. Nem az állam, a törvény kezétől félték ezek, az a törvény csak segíthet rajtuk. A falu bosszújától rettegetek. Itt gazdagodni, az gyanús dolog volt. Mégis gazdagodtak. És aki gazdagodni kezdett, az egyre csak gazdagodott. Vagy fordítva. Itt ebben a kis falucskában is! Csak hogy itt voltak íratlan szabályok. Ez a Gyülvész is egy ilyen szabályt képviselt, egy büntető paragrafus volt a maga keserű sorsával. Élő-eleven, hallgatózó, fenyegetőző paragrafus.

Szavára, mint a görényre lépő lovak, úgy ágaskodtak fel az emberek. Kolozsvári elfehéredett, féloldalvást pillantott az alacsony emberre. Valami nagyon sértőt, lealázót akart mondani neki, de a különben mindig fürge agya most üres volt. Lecsapolta a kis Gyülvész.

— Semmi dolgod itt, Gyülvész! — mondta a bíró.

— Csak te parancsolgass, Somogyi! Azért vagy bíró, hogy parancsolgass! De akkor mindenkinek egyformán. Ezt a Radnait magadhoz füttyentetted, mint a kutyádat; nincs ellenállás, jön ez! Engem elzavarsz, megint csak úgy van, ahogy te akarod: megyek! Csak jól csináljad, Somogyi, mert ha rosszul csinálod, ha egyszer rosszul csinálod, a te talpad alatt se marad föld. De semmi! Nemcsak föld. Semmi! Mert itt van olyan, aki nem azt nézi, milyenek az emberek általában. Azt nézi, milyenek az emberek HOZZÁ! Aszerint lesz valakiből ellenség vagy társ. Lám, én már se társ, se nekem társam. Ezt elfelejtetted, Kolozsvári! Rossz vége lehet az én életemnek. De a tiédnek biztos rosszabb lesz. Na, áldjon meg az Isten benneteket. És csak te parancsolj, bíró!

A kis mérges ember eloldalgott, senkinek se köszönt, senkit se került ki. Erőszakossága valahogy félreparancsolta előle az embereket az útjából.

Kolozsvári sértődötten kapargálta a földet csizmája orrával. Aztán mélyet lélegzett, körüljártatta tekintetét a jelenlévőkön:

— Hát akkor megyek. Ha már veszett kutya lettem. Ne harapjak senkibe. Csak tán Radnaiba. De máskor.

Az emberek hallgattak.

Nyílt kihívás volt ez, az ilyennek folytatása szokott lenni. Az ilyen már most bejelentette a színét. A vér színét.

Kolozsvári hátratett kézzel, komótos léptekkel távozott, mindenkinek szívélyesen köszönt.

Simon most Radnaihoz fordult.

— Ha házanként három koronát vetünk ki, az elég lesz-e szerinted a perköltségekre? Három korona, tudom, rettentő nagy pénz. A háromszáz meglevőből százat elvitt Komlóssy. Holnap már itt lesz, beszélni kell vele is. Te világot járt ember vagy: mit vélekedsz felőle?

— Kivehetetlen embernek találom. Én még nem beszéltem vele, de úgy látom, nehezen kiismerhető a természete. Honnan valósi?

Hallgattak. Nem mintha válaszolatlanul akarták hagyni a kérdést, egyszerűen az a gondolat foglalkoztatta őket, amit Radnai vetett fel. Hogy a tanító nagyon különös teremtese az Istennek.

— Kaposvárról jött hozzánk. Menni készül.

— Meggazdagodott-e, vagy mi a baja?

— Ilyesmiről nem kérdeztük a tanítómestert. Nem olyan az, hogy kártyázni járna, vagy kocsmában ülne. Bár magunk se teszünk ilyet. Tudós embernek látom én. Könyveket forgat, akárhányszor voltam nála. Akárhányszor? Három ízben... vagy négyszer.

Somogyi elhallgatott. Aztán tagadólag ingatta fejét:

— Ez nem gazdagodott itt meg. Hol ezt, hol azt vesz a szegény diákjainak. Nem beszél ez hozzájuk se sokat. Szigorú, de kevés szavú. Na, mindegy. Nem ő most itt a fontos. Hanem a három korona házanként!

— Azt hiszem, ez egész jó mérték. De akkor nem szabad abbahagyni.

Radnai tudta, miért mondja ezt. Tudta, mit jelent a három korona. Tudta, mennyi pénz ez egyben, és azt is tudta, hogy ha a pert elvesztik, azokért a három koronáért az emberek nem a törvényszéket, se nem az ügyvédet kérdezik vissza. Lehet, hogy nyolc, lehet, hogy négy embert. Az is lehet, hogy csak egyet. És ezért kell végigcsinálni! Ha a falu vállalja, a pernek a végtelenségig kell tartania, vagy... vagy meg kell nyerni. Aztán oda fordult Somogyihoz:

— Ki ellen indul a per?

— Ez milyen kérdés?

— Helyénvaló! Nem lehet Jenovayt pereíteni, mert vett egy darab földet.

— De hát ki az, akit lehet perelni?

— A Kisseket.

— Az utódokat?

— A Kiss Izsák gyerekei herdálták el a nagy vagyont, a harmadlé származottak csak a nevüket mocskolhatták már.

— Adásvételi szerződés is van. Jenovay ládájában. Ezt a szerződést valaki szentesítette! Ki volt az? A Birodalom koronás pecsétjét ki ütötte rá? Az a hibás! És a végén az lesz a hibás, aki azt a pecsétet faragta! Hej, Radnai fiam, ilyen félnótásnak tartasz te minket, hogy a magunk ügyét nézve mást szolgálunk? Jenovay itt az egyetlen perelhető valaki.

Somogyi nagyokat dobbantott, egész belevörösödött, amíg beszélt. Aztán Simonhoz fordult.

— Radnai azt mondta, hallottad, Péter, azt mondta, hogy ezt végig kell csinálni! Nem szabad abbahagyni! Tudod, mire gondolt?

— Tudom. Én is ugyanarra gondoltam. Nem is most. Sokkal régebben.

— És mi a mondanivalód?

— Az, amire Radnai gondolt. Ezt nekünk be kell fejezni! Én fejezem be, vagy megyek a Jóistenhez.

Egy lovas ember tűnt fel a Nagy utca végén.

„Idegen.”

Ezt azonnal látták. Nyugat felől érkezett.

„Valami hírt hoz ez az ember.”

A templom előtt egyszerre elcsendesültek, majd egész elnémultak az emberek.

Különös, szinte túlvilági csend.

Csak néhány madár szólt bele.

A lovas egyre nagyobb lett. Már ott volt a Kereszt utcánál. Már ott volt az iskola előtt.

Lovas, vasárnap.

A ló fáradt volt. Kimerült.

A lovas sötét.

És megállította a lovat.

Nem szállt le. A néma, fekete csoportot nézte.

— Keres valakit? — kérdezte Somogyi.

— A bírót.

— Én vagyok.

A lovas leszállt.

— Szentgyörgyi vagyok. Egy embert találtak a vízben. Öreg.

Somogyi hátrafordult, összecsípte szemét: Körtési Józsit nézte volna. Ott volt.

— Körtési!

Odajött, levette a kalapját:

— Megtalálták?

— Szentgyörgyön.

— Akkor megyek, befogok.

— Segítség kell-e?

Körtési hátrafordult:

— Nincs abban súly semmi, hacsak víz nincs benne!

Somogyi bölintott. Vissza akart menni az emberekhez, de eszébe jutott az idegen:

— Menjen a községháza udvarába, ott balra... a forspontos ellátja abrakkal a lovát. Kend meg menjen a Nagykokcsmába. Egyen-igyon valamit. Hol a halott?

— Ott a parton. Leterítették.

Somogyi káromkodott. Nem hangosan, csak úgy, a fogai közt. Sisteregve.

A beszélgetés nem akart folytatódni.

Somogyinak egész idő alatt az volt az érzése, hogy valami nincs rendjén. Akkor a homlokára csapott, és ment a paplak felé. Az ajtó nem engedett. Két kézzel verte.

Semmi nesz.

Ment a templomszolgához.

Sehol senki.

Akkor leemelte a templomkulcsot.

Mielőtt bement volna, elolvasta a föliratot: Jöjjetek — imádjuk az URAT! Elolvasta, de már nyitotta is a hatalmas ajtót.

Rohant fel a dobogó lépcsőkön.

A fekete férfiraj ott lenn kalap nélkül nézte a fehér tornyot.

És akkor megkondultak a harangok. Előbb a nagyharang, aztán a középső.

Ha férfi a halott, az jelzi...

Ha jelzi.

Most jelezte. Mert az öreg hajós kikötött.

Senki se látta Somogyi arcát, ahogy ott áll a két harangkötélbe csimpaszkodva. Áll, és összeszorított szájjal, táguló orrcimpákkal, vinnyogva sír. A könnyek végiggördültek a mellényen. Végig... le a padlóra. A porba. És egyre vadabban húzta a harangokat. Úgy tett, mintha a saját némaságára perelne vele.

A pap feje csak egy pillanatra jelent meg a feljáró nyílásában.

Csupán egy villanásnyira.

Érezte, látta, hogy innen menekülnie kell.

Somogyi akkor hagyta a köteleket, a harangok veszettül kalimpáltak még fölötte, de mintha fellélegeztek volna: tisztábban, ékebben szállt már a hangjuk.

— Tiszteletes! Ma temetünk!!!

Akkor ő is lezúdult a lépcsőkön. A csizmája még soha ilyen gyors táncot nem lejtett. A léptek szinte egybefolytak.

Persze, Kovács tiszteletesnek megint híre-hamva nem volt.

Somogyi Imre kilépett a templomajtón:

— Ki jön velem? Lóháton. Mihály bácsiért. Kisérjük haza.

Az emberek elszéledtek. Volt, aki sietősen ment. Aki közelebb lakott, annak nem kellett nagyon kilépni.

Aznap sok helyen asztalon maradt a vasárnapi ebéd.

Az asszonyok, gyerekek faltak néhány falatot, de az ebéd, a feltálat ott maradt.

A lovasok már a Nagykút irányában haladtak, amikor mellettük feltűnt egy különös alak. Nem győzte a lovak lépését, és néha meg-megiramodott.

Nem futott, csak megiramodott.

Maga elé nézett, a legrosszabb út jutott neki. Senki se hagyta, hogy a járhatóbbon leljen lépést. Volt, aki úgy ügetett mellé, hogy a lova szügye súrolja, tolja meg a gyalogost.

Az nem tágitott.

Kétszer-háromszor el is esett.

De beérte a csapatot.

A szekér is ott volt a lovasoktól körülvéve.

Rajta a koporsó.

Még a szerencsétlenség utáni napon összefűrészték-kalapálták.

Már le is mondtak róla, hogy rátalálnak. Már a Duna vizében kellett volna lennie. Valahol felakadhatott. Ez titok, hogyan maradt itt. Hogyan úszhatott hetekig Ótelektői Szentgyörgyig. Keserű mosollyal mondta Józsi, a fia: víz ellen ment, azt szerette életében is.

Somogyi a csoport élén ügetett. Tele volt a feje. Halántékán pattanásig feszültek az erek.

„Nem piacra jöttem, tiszteletes!”

„De úgy viselkedsz, bíró létedre!”

„Most ne arra figyeljen, hogy ki vagyok, hanem hogy mit mondok!”

„Ez parancs? Fiacskám, ez parancs!!!

„Na, jó! Tiszteletes, én kendnek nem parancsolhatok mint bíró, de parancsolhatok kendnek mint erősebb ember!”

„Tehát: erőszak?”

„Az!!!”

„És ha én nem engedelmeskedek?”

„Azt nem hinném!”

„Kevés dologban hiszel, fiacskám! Ez a te bajod. Ezért vette el az Úr a gyerekeidet is.”

A lovasok meglepődve, csodálkozva nézték.

Előbb az az üvöltés, aztán, hogy a lova nyakára borult.

— Imre bátyám! Rosszul van?

Felocsúdott. Persze: kiáltott. Persze: ökölbe szorult a keze. Persze: a papot úgy vágta a sarokba, hogy ott maradt, és szája sarkából megereedt a vér.

Egyetlen rettenetes lökés... Valahonnan a földből jött, nem tehet róla.

*

A szerencsétlenül járt Körtési Mihályt hazahozták. Már foszlott a húsa, ezért Józsi fia nem engedte, hogy ünneplőbe öltöztessék.

A pap gyalázatos állapotban érkezett meg.

Mielőtt hozzákezdett volna a szertartáshoz, félrehívta ifjú Körtésit.

— Nem én találtam ki, a szertartás 2 korona 80 fillér...be kerül.

Körtési nem értette. Tele volt a feje mindennel: nem is nagyon figyelt oda.

Ez meglepte, megijesztette a lelkészt:

— Persze: el lehet tekinteni, ha az illető... bale...set áldozata...

— Az én apám nem ILLETŐ!

— Igen... megboldogult keresztyén testvérünk.

A lelkész gyorsan eliramodott a már leszegezett koporsóhoz, néhány éneket: zsoltárt, dicséretet megzendített, aztán már csak szederjes ajkai mozogtak, nem énekelt.

Rövid, rögtönzött búcsúztatót tartott. Senki se figyelte. Olyan előadásféle volt arról, mit kell a keresztyén embernek tenni szorult állapotában. Hogy Körtési Mihály szorult állapotban volt-e, nem feltételezhető. Legalábbis *most*. Koporsójában is bőven elfért, tehát fizikailag se volt szorongatott-szorult.

Amikor a pap befejezte a szertartást, József bedobta az első rögöt a döngő koporsóra, megszólalt egy rekedtes, de kemény hang. Mindnyájan ismerték ezt a hangot. Ismerték, és nagyon nem szerették. De *most* nem lehetett elküldeni.

— Mihály bátyám, *most* már én is búcsúzzak el kentől. Csak az az egy mondatom van itt a szomorú gyülekezett előtt, hogy a Cselédes hajónak megvan már a gazdája. De ez a gazda nem fázik majd ősszel-télen, meg kora tavasszal a tetején. Ez a gazda itthon lesi a hajó kereketét. A Petkóban embert talált hozzá, a szegény, nyomorék T'ari lovait is megszerezte. Nem mind a négyet, csak hármat. Mihály bátyám, nyugodjon meg ott, abban a világban. Talán nincsenek hajósok, és nincsen Kolozsvári Imre. Ha jön is, cimborája lészen. És szegény is. Nagyon.

Ez a kis, semmi-ember dőcögött Szentgyörgyig meg vissza a két lábán. Ez a kis ember, aki maga volt a megtestesült utálat, gyalázat, fenyegetés és...

Ott állt a sírgödör szélén.

Fáradtan, piszkosan és veszetten.

És az emberek elhúzódtak tőle, még a sírásók is.

— Látja kend, magukra hagytak bennünket, Mihály bátyám. Csak-hogy mi se tudunk mit kezdeni egymással. Kend a túloldalon, én ezen. A harmadik oldala most alakul a világnak. Ott van Kolozsvári, Sike, Pénzes, Deák . . . Korsós is ott lesz. Kele . . . Lehet, egyikük se. De lehet, hogy sokkal többen. Ezek most még bort isznak, két év múlva sörrel koccintanak!

Gyűlvész a kalapját dobta előbb a sírgödörbe, aztán egy hantot. És elment. Megkerülte a sírt, és a temetőárkot átugorva jutott ki a kertek alá. Arra ment, ahol senkivel se találkozhatott. Vagy legalábbis: ahol senki se remélte.

A lelkész már rég nem volt a sír környékén, a kíséret is ritkult. Sokan előbb csak oldalra vonultak, hogy ne zavarják gondolataikban vagy fájdalmukban az atyafiságot, aztán lassan elszivárogtak. Késő este volt már, amikor megvolt a sír alakja, a kopjafát is helyére pofozták ásóval, lapáttal.

És most megint a csend következett.

Se madár, se ember nem szólt már bele.

Milyen mélyről jött ez a némaság?

Talán a túlvilágról, talán a föld bőre alól.